

DOROTA SIEROŃ

Ślady wdzięczności

Tom 1: **Tadeusz Sławek**
A jeśli nie trzeba się uczyć...

Tom 2: **Krzysztof Maliszewski**
*Bez-silna edukacja.
O kształceniu kruchego*

Tom 3: *Nauczyciele – nauczycielom.
Przestrzeń edukacji*

Ślady wdzięczności

DOROTA SIEROŃ

**Ślady wdzięczności –
inspiracje dla edukacji kulturalnej
utrwalone w literaturze
dokumentu osobistego XX wieku**

RECENZENCI

Andrzej Franaszek

Magdalena Popiel

SERIA

Nowa Edukacja (4)

REDAKTOR SERII

Marta Tomczok

RADA NAUKOWA SERII

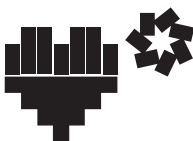
Krystyna Koziołek

Łukasz Lamża

Krzysztof Maliszewski

Mikołaj Marcela

Tomasz Pawlus

**Europejskie
Miasto Nauki
Katowice 2024**

[...] chcę powiedzieć Panu kilka słów – a łatwiej mi napisać, niż powiedzieć. Słowa moje w krótki i zwięzły sposób powinny wyrazić moje mieszane uczucia, jakie mam w stosunku do Pana. Te uczucia określiłbym tak: jest to wielka wdzięczność za to, że przyszedł mi Pan z pomocą w tak trudnym okresie mego życia, i za to, że dzięki Panu napisałem książkę. Jest to wdzięczność również za to, że stał Pan twardo przy mnie pomimo wszelkich przykrości, jakie z tego powodu Pana spotykały. Czyli są to uczucia, jakie ma się, kiedy spotka się człowieka dobrego i prawego.

C. Miłosz do J. Giedroycia, list [przed 22.02.1952]

[...] bo rzeczy, które dużo dają innym, za które należy się wdzięczność, nie powinny zostawać bez pokwitowania.

Blaise Pascal

Z wdzięcznością

Część I

Wprowadzenie

Moment osobisty – refleksje badaczki literatury dokumentu osobistego

„Moment osobisty” to słowa Józefa Czapskiego, którymi malarz określił szczególny rodzaj więzi i zaangażowania, jakiego doświadczył, będąc członkiem artystycznej grupy samokształceniowej kapistów. Mowa o przyjaźni, wzajemnym, absolutnym zaufaniu i wspólnej pasji malarskiej oraz doświadczeniu, które tak zaważyło „na rozwoju każdego z nas – pisał Czapski – że nie byłem już zdolny uwierzyć w jakąkolwiek moją użyteczność w zespole, gdzie by nie istniała ta więź właśnie: moment osobisty”¹.

Takie określenie całościowej postawy artysty to również dla mnie, autorki niniejszego studium, istotne odniesienie w pracy badawczej, czego wyrazem jest nie tylko tytuł książki², poświęconej formacji kulturowej Józefa Czapskiego, Jerzego Stempowskiego i Czesława Miłosza. „Moment osobisty” Czapskiego stał się dla mnie czymś więcej niż wyrażeniem ujmującym podejmowane przeze mnie zagadnienia procesu formacyjnego badane w odniesieniu do roli, jaką w edukacji kulturalnej wspomnianych trzech twórców odegrały instytucje, wspólnoty, grupy rówieśnicze i samokształceniowe czy wzorce osobowe. Określenie „moment osobisty”, które początkowo przyjąłam jako oddające

¹ J. Czapski, *Tło polskie i paryskie*, w: Idem, *Patrząc*, wybór J. Polakówna, Wydawnictwo Znak, Kraków 1996, s. 39.

² D. Sieroń-Galusek, *Moment osobisty. Stempowski, Czapski, Miłosz*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013.

podjętą problematykę, z czasem nabrało dla mnie znaczenia bardziej uniwersalnego, wartego rozważenia jako postulat badawczy w studiach nad literaturą dokumentu osobistego, które służą edukacji kulturalnej.

Dzienniki, eseje, korespondencja, wspomnienia, rozmowy stanowią cenny materiał źródłowy, ale, ze względu na ich osobisty charakter, praca badacza/badaczki zdaje się obarczona szczególnym rodzajem zobowiązania, jakie mamy wobec człowieka, który odsłania nam swoją prywatność. Studia nad literaturą dokumentu osobistego mogą stać się przyczynkiem do pogłębienia rozumienia postawy innego, ale i mogą – a właściwie powinny – wskazywać perspektywy pracy nad biografią samego badacza/badaczki. Zwłaszcza w badaniach nad archiwum osobistym, kiedy badacz/badaczka wchodzi w czyjąś prywatną przestrzeń, warto na różnych etapach pracy konfrontować się ze społecznymi oczekiwaniami, nie tracić z pola widzenia kontekstu kulturowego, być krytycznym wobec własnych ambicji i oczekiwań innych (grup, środowisk, przedstawicieli mód kulturowych czy zwolenników kierunków badawczych). Studiując literaturę dokumentu osobistego, badacz/badaczka wnika w sferę częstokroć skrywaną przed ogółem. Tym samym staje w obliczu dylematu: co warto i co można wyjawiać. Jak opowiedzieć innym o tym, co utrwalone w zapisie prywatnym? Ów moment osobistego zaangażowania staje się istotną składową procesu badawczego. Badacz/badaczka dokonuje nie tylko analizy zgromadzonego materiału, ale jego/jej pracy towarzyszy ciągła autorefleksja nad sobą jako nad podmiotem poznającym i wyjawiającym czyjąś prywatną opowieść, czasami fragmentaryczną, bo rozproszoną na przykład w listach słanych do różnych adresatów. Wykazanie się taktem nie musi wcale oznaczać zaniechania mówienia o sprawach trudnych czy społecznie drażliwych. Istotne jest raczej, aby chcieć uświadomić sobie procesy społeczno-kulturowe, które się inicjuje. Stając się powiernikiem czyjejś opowieści, jestem niejako odpowiedzialny/odpowiedzialna za powierzony mi ludzki los. W trakcie badań

nad literaturą dokumentu osobistego wykraczamy poza utrwalony zapis i konfrontujemy się z wieloma osobami, nie tylko autorem zapisu, ale też, jak w przypadku listów, z ich adresatami czy osobami trzecimi, których owe zapisy dotyczą. W tego typu badaniach istotnego znaczenia nabierają kompetencje interpersonalne, głębokie zrozumienie relacji międzyludzkich, procesów społecznych i psychologicznych. Badacza/badaczkę winna cechować uważność i zrozumienie dla doświadczenia innego. Zgłębiając czyjś biografię, czytając listy, dzienniki, rozmowy, wspomnienia, wykraczamy jednocześnie poza tekst i stajemy niejako naprzeciw osoby. Bywa, że w badaniach nad literaturą dokumentu osobistego dochodzi do szczególnego rodzaju bliskości, zbudowania bliskości, stworzenia płaszczyzny współodczuwania między badaczem a autorem. Ale odczytane myśli, postawa, czyny autora/autorki budzić mogą niechęć, sprzeciw, a nawet odrazę. Stąd tak istotna jest równoczesna praca nad własną biografią badawczą, jaka towarzyszyć powinna studiom nad literaturą dokumentu osobistego.

Można tu przywołać słowa Michała Hellera, który, pytając: „Jak być uczonym?”, mówił o konieczności przekraczania własnych ograniczeń metodycznych i osobowościowych. Heller pisał:

Trzeba znać granice własnych możliwości także i w tym celu, by udało się je niekiedy przekraczać. Bo właściwie każde większe osiągnięcie naukowe jest wykroczeniem poza swoje dotychczasowe możliwości, ale własnych sił nigdy nie pokonuje się bezczelnym atakiem, lecz cofaniem się, namysłem, przygotowaniem środków i cierpliwością. [...] Poza swoje ograniczenia może od czasu do czasu wykroczyć ktoś, kto je zna i z szacunkiem do nich podchodzi, kto ich nie chce znać, najprawdopodobniej dozna klęski, na długo zanim się do nich zbliży³.

³ M. Heller, *Jak być uczonym*, wybór i oprac. M. Szczerbińska-Polak, Wydawnictwo Znak, Kraków 2009, s. 30.

Bycie naukowcem/naukownicą oznacza nie tylko pracę odnoszącą się do prowadzonych badań, ale również pracę nad formowaniem własnej biografii jako biografii człowieka uczonego. A zatem kogoś, kto kroczy drogą samodoskonalenia. Po raz kolejny powracamy do „momentu osobistego”, sytuacji formacyjnej, która zainicjowała u Czapskiego całożyciową postawę dążenia do doskonałości, a która, jak wskazuje Heller, stać się może również istotnym odniesieniem dla badacza/badaczki, wartym rozważenia przez osoby zajmujące się literaturą dokumentu osobistego, które dokonują krytycznego oglądu nie tylko gromadzonego materiału, narzędzi badawczych, ale i siebie samych jako tych, którzy wypowiadają się w imieniu autora/autorki, zwłaszcza jeśli on/ona nie może już zabrać głosu oraz ustosunkować się do przedstawionych postulatów i wniosków.

*

Pomimo problematyczności, w jaką jest badacz/badaczka literatury dokumentu osobistego uwikłany/uwikłana, daleka jestem od kwestionowania potrzeby tego typu badań. Korzystanie z tej metody pracy naukowej daje ogromne możliwości, np. pogłębienie naszego rozumienia doświadczenia innego czy rekonstrukcji momentów historycznych, doświadczeń kulturowych. Studia nad prywatnym archiwum dają wgląd w problemy społeczno-kulturowe, które mogą być rekonstruowane i analizowane w procesie. Pozwalają wyjść poza fragmentaryczność, fazowość, etapowość, spojrzeć holistycznie na bieg ludzkiego życia i przyjrzeć się ludzkim wytworom – fenomenom społecznym i kulturowym.

Jak pisał Ryszard Nycz: „Literatura, by zaryzykować najogólniejsze sformułowanie, daje się dziś określić jedynie jako *zinstytucjonalizowana sztuka wypowiedania ludzkiego doświadczenia rzeczywistości*”⁴. Badania nad

⁴ R. Nycz, *Poetyka doświadczenia. Teoria – nowoczesność – literatura*, Instytut Badań Literackich PAN, Wydawnictwo, Warszawa 2012, s. 104–105.

literaturą dokumentu osobistego z powodzeniem mogą realizować wyrażony przez Nycza postulat humanistyki nowego transdyscyplinowego gatunku badawczego opartego na studium przypadku (*case study*). Polega ono na wielowymiarowej analizie złożonych acz konkretnych, realnych przypadków, prowadzonej bez wyraźnych wstępnych hipotez. Prowadzić zaś może do uogólnień weryfikowanych dzięki kolejnym studiom przypadku.

Co warte podkreślenia, studia nad literaturą dokumentu osobistego przestały być domeną literaturoznawców. Historycy, kulturoznawcy, antropolodzy i socjologowie, pedagodzy stosują metodę biograficzną w celu pogłębienia rozumienia faktów historycznych, doświadczeń społecznych, kulturowych. „W *Dzienniku* Gombrowicz pisze, że gdyby udało się komuś wymyślić narzędzie, za pomocą którego można by zgromadzić wiedzę na temat zdarzeń z życia ludzi żyjących w tym samym momencie, a następnie przeprowadzić badania porównawcze nad ich losami, moglibyśmy wreszcie zapanować nad szaleństwem historii”⁵.

*

Ów moment osobisty odnajdujemy w pracach badaczy/badaczek różnych dziedzin nauki. Ola Hnatiuk w pracy *Odwaga i strach*, historii Lwowa od międzywojnia do powojnia, będącej rekonstrukcją dziejów inteligencji tego miasta, którą tworzyli Polacy, Ukraińcy i Żydzi, w pierwszym rozdziale zaczyna dość osobiście: „Moja mama, Halina Siwak, z domu Lewkowska, urodziła się we Lwowie 18 września 1939 roku”⁶. Korzystając z literatury dokumentu osobistego: wspomnień, dzienników, listów, badaczka swobodnie porusza się w dwóch kulturach: polskiej i ukraińskiej, co pozwala na rekonstrukcje wykraczające poza tradycyjną narrację narodowo-kulturową. W jej opowieści o Lwowie kluczowe są bowiem osoby

⁵ G. Jankowicz, *Między zbawcą a zdrajcą*, „Tygodnik Powszechny” 2016, nr 38, s. 58.

⁶ O. Hnatiuk, *Odwaga i strach*, Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego, Wrocław–Wojnowice 2015, s. 19.

i ich życiowe doświadczenia. Dzieje miasta wyłaniają się jako spłot życiowych doświadczeń. Autorka we wstępie deklaruje:

Zasadniczym celem, jaki sobie stawiałam, rozpoczynając pisanie, była zmiana perspektywy – z narracji narodowej na historię osobistą. Dla każdej narracji narodowej, w której centrum znajduje się wspólnota etniczna, charakterystyczne jest zainteresowanie przede wszystkim losami „własnych” bohaterów⁷.

Hnatiuk zdołała przełamać obowiązujący schematyzm narracji jednogłosowej (perspektywa narodowościowa), wytyczając szersze pole dla rekonstrukcji, a przy tym zachowała bardzo osobisty ton swojej publikacji. W opowieść o Lwowie wpleciona jest również narracja osobista badaczki, dzięki czemu odsłania nam się ów „moment osobisty” studiów nad literaturą dokumentu osobistego.

Nie tylko wśród historyków odnotować można ów „moment osobisty” jako istotny walor pracy badawczej – pracy, w której perspektywa osobista łączy się z rzetelnością naukową, dbałością metodologiczną i skrupulatnością faktograficzną. Odsłonięcie osobistej motywacji, wyrażenie własnych emocji czy uczuć w odniesieniu do przedmiotu badań nie kwestionuje naukowości pracy. W polskiej humanistyce bez trudu można wskazać wybitnych naukowców/wybitne naukowczynie, specjalistów/specjalistki z określonej dziedziny, a bywa, że również nauczycieli akademickich, uznanych przez swoich uczniów za osoby znaczące czy wręcz mistrzów, w których działalności naukowej odnajdujemy ów „moment osobisty”.

Katarzyna Olbrycht, pedagożka, w rozprawie *O roli przykładowego wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym* dokonuje rozróżnienia pomiędzy wskazanymi w tytule rolami wychowawczymi. Analizując, w jaki sposób szeroko pojęte nauki humani-

⁷ Ibidem, s. 11.

styczne (psychologia oraz filozofia) odpowiadają na pytanie o rolę Innego w procesie wychowawczym, Olbrycht próbuje zdefiniować te role. A przy tym wplata w pracę naukową osobistą narrację, prezentując w ostatnim fragmencie książki swoich mistrzów. W zakończeniu pisze:

Droga do przedstawionych tu rozważań wiodła także przez moje spotkania z mistrzami. Uznałam więc, że sama mogę być przykładem osoby, która wiele zawdzięcza swoim mistrzom. [...] W duchu konkluzji, do których doprowadziły mnie te rozważania, zdecydowałam podzielić się tym doświadczeniem, by również w ten sposób uzasadnić wartość uczenia się od mistrzów i o wartości tej zaświadczyć⁸.

Badaczka wskazuje na istotny wymiar pracy naukowej, który wiąże się ze świadomym dzieleniem się doświadczeniem życiowym oraz towarzyszącej mu refleksji i studiom nad kategoriami problemowymi.

Moment osobisty jako rys pracy naukowej nie jest domeną wyłącznie pedagogów czy historyków. Wśród literaturoznawców również można wskazać badaczy świadomie zapisujących biograficzne tropy. Jako że celem nie jest zaprezentowanie pełnego obrazu, odwołam się tylko do dwóch przykładów: Aleksandra Fiuta i Józefa Olejniczaka. Ten pierwszy – historyk literatury zajmujący się literaturą współczesną, pograniczem literatury, socjologii i antropologii, studiami postkolonialnymi – zyskał międzynarodowe uznanie dzięki swoim studiom nad twórczością Czesława Miłosza. Od lat 70. zajmuje się jego twórczością, w 1988 roku na podstawie pracy *Moment wieczny. Poezja Czesława Miłosza* otrzymał stopień doktora habilitowanego. W książce *Z Miłoszem*, wydanej w 2011 roku, w stulecie urodzin poety, napisał:

⁸ K. Olbrycht, *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*, Adam Marszałek, Toruń 2007, s. 203.

Pragnąc – choćby w drobnej części – wypłacić się z zaciągniętego u Czesława Miłosza długu wdzięczności, szukałem równocześnie, trochę podobnej do jego pisarstwa, „formy bardziej pojemnej”, która odpowiadałaby złożoności opisywanego zjawiska. Dlatego zostały tutaj zebrane wywiady i eseje, szkice porównawcze obok poświęconych jednemu utworowi, studia naukowe i osobiste wspomnienia, teksty okolicznościowe obok recenzji i listów. [...] Dlatego wyrażniej i bardziej bezpośrednio niż w poprzedniej mojej książce pt. *W stronę Miłosza* – do której niniejsza nawiązuje – odsłaniam nasze wzajemne relacje. Z Miłoszem, który pozostał dla mnie niedoścignionym intelektualnym mistrzem, a zarazem obdarzył mnie serdeczną przyjaźnią, przeżyłem całe ćwierćwiecze – najważniejsze w moim dotychczasowym życiu⁹.

Mamy zatem do czynienia z wyraźną deklaracją, w której badacz nie ukrywa znaczenia spotkania nie tylko z twórczością, ale i z osobą. Równie znaczące, choć może już nie tak osobiste na poziomie relacji bezpośredniej, było spotkanie Józefa Olejniczaka z twórczością Czesława Miłosza. Śladem tego jest książka *Miłosz. Autobiografia. Cztery eseje*, przez samego autora określona jako zobowiązanie, do jakiego został zobligowany podczas rozmowy z prof. Aliną Kowalczykową¹⁰, która namawiała go do zebrania swoich szkiców poświęconych twórczości Czesława Miłosza. We wstępie Olejniczak odsłania osobiste zaangażowanie, pisząc: „Mógłbym wyjaśnić tu zasady kompozycji tej książki, wprowadzającej w najistotniejsze, moim zdaniem, tajemnice tego dzieła, a jednocześnie bezwstydnie ujawniające mój intymny i osobisty kontakt z tą poezją, oparty na miłości. Miłość to dobre słowo, bo jakoś mnie z Miłoszem łączy”¹¹.

⁹ A. Fiut, *Z Miłoszem*, Fundacja Pogranicze, Sejny 2011, s. 6–7.

¹⁰ J. Olejniczak, *Miłosz. Autobiografia. Cztery eseje*, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Badań Literackich PAN, Katowice 2013, s. 7.

¹¹ *Ibidem*, s. 9.

Osobisty stosunek będący wyraźnym rysem biografii uczonego odnajdujemy również w pracy poświęconej twórczości Aleksandra Wata. Józef Olejniczak notuje w niej: „Nie wiem, czy Aleksander Wat był *wielkim pisarzem*; wiem, że jego doświadczenie, twórczość, legenda mogą się stać – jak stały się dla mnie – ważną poznawczo przygodą”¹².

Wskazana przez Olejniczaka „ważna poznawczo przygoda” jest chyba trafnym określeniem możliwej postawy badacza i badaczki zajmujących się nie tylko studiami nad literaturą dokumentu osobistego. Zmierzając w pracy naukowej do poznania prawdy o osobie i jej dziele, możemy również dostrzec konieczność pracy nad własną biografią. Doświadczając pracy jako ważnej poznawczo przygody, dochodzimy ponownie do momentu osobistego.

Inspiracje biograficzne – w poszukiwaniu metodologii

W literaturze dokumentu osobistego (dziennikach, wspomnieniach, korespondencji, rozmowach) odnaleźć można świadectwa kształtowania własnej naukowej drogi jako efekt refleksji nad postawą życiową osób znaczących, którym poświęcona jest praca badawcza. Julia Kristeva w korespondencyjnej rozmowie z Jeanem Vanierem opisuje traumatyczne doświadczenie życiowe. W szpitalu, czuwając nad synem w śpiączce,

Żeby jakoś wytrzymać, próbowałam czytać. To na tym materiale napisałam pierwsze strony mojej książki o Hannie Arendt poświęconej rozróżnieniu, jakie filozofia wprowadziła pomiędzy *zoe* (życie jako trwanie, nieosobowa „nić istnienia”) i *bios* (istnienie jednostkowe, osobowe, które zawiera biografię – to, co o sobie opowiada podmiot, i to, co opowiada o nim grupa)¹³.

¹² J. Olejniczak, *W-Tajemniczanie – Aleksander Wat*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999, s. 7.

¹³ J. Kristeva i J. Vanier, *(Bez)sens słabości. Dialog wiary z niewiarą o wykluczeniu*, przeł. K. i P. Wierchostawscy, Wydawnictwo w drodze, Poznań 2012, s. 47.

Indeks nazw osobowych

A

Abramović Marina 161, 185
Abrahams Roger D. 148, 175
Abramow-Newerly Jarosław 37,
38, 175
Andrzejewski Jerzy 63, 175
Arendt Hannah 15, 16, 17, 18, 19,
108, 136, 175, 177, 179, 180,
181
Arno Anna 74, 175
Augustyn, św. 16

B

Bachmann-Medick Doris 146, 175
Bachtin Michaił 21, 22, 146, 176
Baczyńska Stefania 63, 175
Baczyński Krzysztof Kamil 28
Banaszak Hanna 163, 182
Barańczak Stanisław 26, 76, 82,
159, 177
Bartoszewski Władysław 26
Bauman Zygmunt 134, 149, 176
Bem Paweł 99, 177
Benedyktowicz Zbigniew 27, 28,
35, 180
Bereś Witold 60, 61, 66, 176, 182

Bernaczyk Anna 161, 185
Białkowski Łukasz 144, 176
Bieczyński Mateusz M. 126, 177
Bikont Anna 154, 176
Blachowiczowa K. 145, 179
Błoński Jan 86, 183
Boas Franz 145
Bobkowski Andrzej 58, 59
Bolesławska-Lewandowska Beata
66, 113, 124, 176, 184
Boniecki Adam, ks. 58, 64
Bonnard Pierre 57
Boulanger Nadia 110
Bourriaud Nicolas 144, 176
Brandys Kazimierz 28
Breczko Jacek 99, 100, 176
Bristiger Michał 110, 181, 187
Brodski Josif 22, 69, 131, 132, 133,
134, 135, 136, 157, 159, 177,
178, 179, 184, 186
Brudny Michelle-Irène 16, 177
Brzeziński Zbigniew 41
Buber Martin 19, 20, 21, 177
Buczyńska Ruth 169
Budda 148

Burnetko Krzysztof 60, 61, 66,
176, 182

Byrska Irena 98, 177

Byrski Tadeusz 98, 177

C

Całek Anita 89, 92, 93, 94, 137,
177

Cendrowska Ewa 115

Cézanne Paul 120

Chruślińska Iza 39, 177

Ciesielski Rafał 110, 181, 187

Croce Benedetto 57

Cybis Hanna (z Rudzkich) 110

Cybis Jan 110

Cyz Tomasz 79, 80, 177

Czapska Maria 36, 45, 57, 190

Czapski Józef 7, 10, 22, 24, 36, 37,
45, 57, 58, 61, 62, 68, 73, 74, 89,
108, 109, 110, 111, 112, 113,
114, 115, 116, 117, 118, 119,
120, 121, 122, 123, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 130, 131,
132, 139, 149, 157, 163, 164,
177, 178, 180, 182, 184, 185,
186, 187, 190

Czyżewski Tytus 110

Czyżewski Krzysztof 87, 159, 178

D

Delacroix Eugène 129

Diaz Brigitte 94

Doktór Jan 20, 177

Dybciak Krzysztof 29, 181

Dziamski Grzegorz 150

Dżurak Ewa 147, 175, 188

E

Eichelberger Wojciech 154

Erhardt Ludwik 61, 62, 63, 64, 65,
81, 182

F

Feliksiak Elżbieta 88, 94, 137, 138,
178, 187

Feuerbach Ludwig 19

Fiałkowski Tomasz 57, 82, 179

Fiut Aleksander 13, 14, 136, 178

Fra Angelico 123

Franaszek Andrzej 100, 104, 105,
133, 139, 164, 178

G

Gajcy Tadeusz 63, 175

Gandhi Mahatma 148

Giedroyc Jerzy 5, 22, 23, 24, 29,
30, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 42,
43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50,
51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
60, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70,
71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80,
81, 82, 89, 90, 91, 94, 104, 111,
133, 157, 165, 178, 179, 180,
185, 187, 188, 191

Gierymski Aleksander 129

Giza-Poleszczuk Anna 108, 182

Gliwa Stanisław 67

Godyń Mieczysław 18, 19, 175, 180

- Goethe Johann Wolfgang, von 130
 Gombrowicz Witold 11, 34, 53, 56,
 80, 178
 Gomola Aleksander 101, 182
 Gorczyńska Renata 74, 132, 179
 Grinberg Daniel 136, 175
 Grochowska Magdalena 39, 52, 60,
 76, 179
 Grudzińska-Gross Irena 75, 131,
 133, 134, 179
 Gruszczyński Marcin 141, 188
 Grydzewski Mieczysław 55, 59,
 60, 63, 64
 Guzy-Pasiak Jolanta 110, 177, 181,
 187
- H**
- Hałas Elżbieta 147, 150, 179
 Hartwig Julia 26, 28, 56, 57, 81,
 179, 189
 Hegel Georg Wilhelm Friedrich 19
 Heidegger Martin 19, 27, 29, 49
 Heller Michał 9, 10, 179
 Herbert Zbigniew 26, 29, 57, 65,
 81, 82, 89, 139, 178, 179
 Herling-Grudziński Gustaw 27, 28,
 57, 75, 99, 100, 110, 176, 179
 Hermanowska Magdalena 161, 185
 Hersch Jeanne 168, 183
 Hertz Zofia 39, 68, 75, 177, 179
 Hertz Zygmunt 23, 24, 25, 26, 27,
 41, 61
 Heuer Wolfgang 19, 179
 Hnatiuk Ola 11, 12, 86, 179
- Hofman Iwona 55, 79, 186, 188
 Hokusai, właśc. Hokusai Katsu-
 shika 126
 Hutton Sarah 145, 179
- I**
- Illg Jerzy 135, 186
 Ingres Jean-August-Dominique
 129
 Irzykowski Karol 63, 175
- J**
- Jankowicz Grzegorz 11, 180
 Jaspers Karl 108, 168
 Jeleński Konstanty A. 26, 27, 28,
 32, 33, 73, 89/90, 101, 182, 184
 Juryś J. 72, 175, 179, 181
- K**
- Kant Immanuel 19, 20
 Kaplan James 161, 185
 Kerski Basil 40, 180
 Kiefer Anselm 120
 Kisielewski Stefan, ps. Kisiel 26,
 27, 61, 111
 Kitowska-Łysiak Małgorzata 124,
 177, 185
 Klejnocki Jarosław 82
 Kłobukowski Michał 132, 177
 Kłoczowski Piotr 27, 28, 31, 35,
 108, 180
 Kohn Jerome 18, 175, 180
 Kołyszko Anna 132, 177
 Konieczny Jacek 149, 176

Korczak Janusz 170
Korek Janusz 58, 180
Kornat Marek 51, 105, 165, 178
Kosiewski Piotr 161, 180
Kościąłkowski Stanisław 42, 181
Kowalczyk Andrzej Stanisław 40,
56, 72, 90, 179, 180, 181, 187
Kowalczyk Alina 14
Kowarska Jadwiga 110
Kowarski Felicjan 110
Kościńska Dorota 159, 181
Kraśko Tadeusz 51, 54, 181
Kristeva Julia 15, 16, 17, 181
Kroński Tadeusz J. 58
Król Marcin 90, 181
Krynicky Ryszard 30, 182
Krzemieniowa Krystyna 146, 175
Kubiak Zygmunt 59
Kubijowycz Wołodymyr 49, 50
Kudelski Zdzisław 29, 181
Kulisz Jarosław 72, 181
Kuncewiczowa Maria 53
Kurkiewicz Juliusz 73, 74, 181
Kusak Leszek 167, 168, 181

L

Latek O. 141, 188
Lebenstein Jan 27, 31, 34, 67, 180
Leszczyńska Katarzyna 16, 175
Leś Mariusz 88, 94, 137, 187
Levin Jacek 17, 181
Lévi-Strauss Claude 145
Lipszyc Adam 141, 188
Literska Barbara 110, 177, 181, 187

M

Madej Wojciech 18, 175, 180
Maine de Biran, właśc. Marie-François-Pierre-Gonthier Maine de Biran 127
Maj Bronisław 30, 182
Majewski Józef Z. 52
Makowski Jarosław 61, 182
Maliszewski Krzysztof 141, 142, 182
Mann Tomasz 26
Marciniak Janusz 22, 124, 125, 126, 127, 130, 131, 157, 177, 180, 182
Margański Janusz 134, 176
Markinówna Estera 153
Markowski Michał Paweł 168, 182
Marks Karol 19
Marody Mirosława 108, 182
Marynowska Władysława 153
Mencwel Andrzej 40, 166, 171, 180, 182
Merton Thomas 22, 97–108, 157, 164, 182, 184
Michalak Agnieszka 141, 188
Michalska Anna 117, 187
Michalski Krzysztof 27
Michnik Adam 30, 183
Mickiewicz Adam 75, 129
Mieroszewski Juliusz 39, 52, 57, 68, 76, 178
Międzyrzecki Artur 26, 28, 57, 189

- Miłosz Czesław 7, 13, 14, 22, 25,
26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33,
34, 35, 36, 37, 38, 44, 45, 47,
52, 56, 57, 58, 64, 74, 86, 87, 89,
97–108, 131–134, 138, 139, 149,
157, 164, 165, 168, 169, 176,
177, 178, 179, 180, 181, 182,
183, 184, 185, 186, 187, 191
- Mitchell William Thomas John
146, 184
- Modzelewski Zenon 24, 25, 32,
41, 178
- Monney James 172
- Morandi Giorgio 119
- Mycielski Zygmunt 22, 33, 61–67,
79, 80, 81, 87, 88, 89, 90, 95, 96,
108–124, 157, 172, 173, 167,
172, 181, 183, 184, 186, 187
- N**
- Nietzsche Friedrich 19
- Nouwen Henri J.M. 98, 184
- Nowak Piotr 18, 175, 180
- Nowak-Rogoziński M. 72, 175,
179, 181
- Nowosielski Kazimierz 163, 164,
184
- Nycz Ryszard 10, 11, 88, 134, 135,
140, 143, 168, 179, 184, 185,
186
- O**
- Ochojska Janina 82, 190
- Olbrycht Katarzyna 12, 13, 151,
155, 185
- Olejniczak Józef 13, 14, 15, 185
- Osełka Andrzej 124, 185
- P**
- Panufnik Andrzej 113, 117, 118,
176, 184
- Paprocka Aleksandra 30, 185
- Pascal Blaise 5
- Pasierb Stanisław Janusz 27, 38,
185
- Pawłowicz Beata 154
- Penderecki Krzysztof 113
- Pieter Józef 151, 152, 185
- Podborski J. Stanisław 46, 47, 165,
185
- Podsadecka Joanna 60, 61, 66,
176, 182
- Polakówna Joanna 7, 177
- Pomian Krzysztof 23, 178
- Pomianowski Jerzy 170, 171, 185
- Popiel Magdalena 139, 140, 186
- Pronaszko Zbigniew 110
- Prussak Maria 99, 177
- Puchejda Adam 86, 183
- R**
- Radlińska Helena 153
- Rimickaitė Rasa 171
- Rosenwein Barbara H. 88, 137, 186
- Rosińska Zofia 121, 186
- Rutkowski Krzysztof 172
- Rybicka Elżbieta 94, 186

Rzanna Ewa 19, 175
Rzepiński Czesław 110
Rzewuski Tadeusz 29, 187

S

Sadzik Józef 22, 23, 24, 25, 26, 27,
28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36,
37, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46,
47, 48, 49, 50, 51, 65, 79, 81, 89,
90, 157, 165, 175, 178, 180, 183,
186, 191
Scheler Max 19
Schlögell Karl 19, 175
Schubert Franz 62, 119
Scruton Roger 159
Sendyka Roma 88, 179, 186
Serafin Horacy 29, 187
Sieroń Dorota 153, 186
Sieroń-Galusek Dorota 7, 149, 186
Sikora Agata 139, 187
Silberstein Jil 117, 187
Skreć Rodziszław 29, 187
Skwarczyńska Stefania 88, 91, 93,
94, 95, 137, 138, 178, 187
Sławek Tadeusz 142, 143, 187
Słonimski Antoni 50
Słowacki Juliusz 28
Sobiepanek Agata 19, 179
Sommer Piotr 30, 182
Sowińska Sylwia 155, 156, 187
Stala Marian 30, 182
Stempowski Jerzy 7, 34, 56, 70, 72,
73, 90, 132, 149, 179, 186
Stepulak Marian Zdzisław 153, 187

Stęszewski Jan 114
Stone Naomi Burton 101, 182
Strzałka Jan 28, 81, 189
Supruniuk Mirosław Adam 53, 187
Szafranowski Jerzy 88, 137, 186
Szapocznikow Alina 31, 34
Szawiel Mariola 136, 175
Szczepan-Wojnarska Anna 88, 179,
186
Szczercińska-Polak Małgorzata 9,
179
Szczypuła Andrzej 110, 187
Szpakowska Małgorzata 138, 187
Szpotański Stanisław 75

T

Tarnowska Maria 86, 97, 164, 182,
183
Taylor Charles 141, 188
Teilhard de Chardin Pierre 44, 130
Tokarska-Bakir Joanna 147, 148,
175, 188
Tołstoj Lew 148
Tomaszewski Mieczysław 123, 124
Toruńczyk Barbara 22, 27, 65,
67-77, 79, 80, 81, 82, 89, 91,
101, 144, 157, 177, 179, 181,
182, 188
Turner Victor Witter 147, 148, 149,
175, 188
Turowicz Anna 28, 189
Turowicz Jerzy 22, 27, 28, 30,
50-60, 61-67, 79, 81, 82, 89,

90, 157, 176, 179, 181, 187, 188,
189, 191
Tyzenhauz Antoni 42, 181

U

Uchański Wiesław 66, 67
Ujma Magdalena 124, 177, 185
Ulicka Danuta 22, 176
Unger Leopold 39, 55, 60, 61, 70,
75, 79, 186, 188
Urbanowski Maciej 63, 175
Usakiewicz Wojciech 147, 188

V

Valéry Paul 58, 130
van Gogh Vincent 120
Vanier Jean 15, 181
Varnhagen Rahel 16, 17, 175

W

Wajda Andrzej 161, 162
Wajdenfeld Maurice 170, 171
Warburg Aby 144, 145, 172, 176
Wat Aleksander 15, 26, 32, 185,
188
Weil Simone 102, 130
Wichrowska Elżbieta 88, 179, 186
Wierzchosławska Katarzyna 15,
181

Wierzchosławski Piotr 15, 181
Wierzchowska Wiesława 115, 189
Williams Raymond 150
Wilson Monica 146, 147
Wiśniacka Roma 153
Witos Wincenty 42
Wittlin Józef 59
Wolff Gustaw 110
Wolff Janina (z Boguckich) 110
Wolny Ewa 82
Woźniakowski Jacek 26, 114
Wróblewski Andrzej 162
Wyka Kazimierz 63
Wyka Marta 63, 138, 175, 189
Wyszyński Stefan, kardynał 23, 35

Z

Zagajewski Adam 169, 189
Zagańczyk Marek 66, 72, 124,
175, 179, 181, 184
Zaremba Łukasz 146, 184
Zychowicz Juliusz 98, 184

Ż

Żakowski Jacek 50, 53, 54, 55, 56,
58, 59, 189
Żebrowski Marek 39, 189
Żychiewicz Tadeusz 66

Traces of Gratitude – Inspirations for Cultural Education Preserved in 20th-Century Personal Document Literature

S u m m a r y

It is the personal document literature of the 20th century that provides source material for the study of cultural education as a lifelong process. Diaries, memoirs, letters, interviews, conversations are records in which a person reveals the truth about oneself, one's feelings, emotions, thoughts, desires, plans, dilemmas, mistakes made and successes achieved. In them the truth about the problematic nature of man is revealed, in them the human experience is recorded. Often they are a record of the work that a person undertakes in shaping one's own personality, and at the same time they serve as a tool for understanding oneself and others, they are a record of the process of self-improvement. Addressing the issue of cultural education, which is supposed to support the individual in the process of empowerment, the author has consistently taken the literature of personal document as the subject of research.

In this study, it is attempted to use the dialogical method as a relational reconstruction that can be applied to the study of the specifics of professional environments and interpersonal relationships. It has been assumed that in a relational situation the essentiality of humanity emerges, the axiological consciousness of man reveals itself. Dialogicity as relationality between two persons becomes a construction that systematizes the research contained in two parts (second and fourth).

In one of them, the author has focused on the experience of Polish press journalism of the 20th century, pointing out the values that define the relationship between the editors working together despite political divisions or worldview differences. As the testimonies prove, the rule of market competitiveness does not have to determine cultural activities. The presented personalities forming the profile of the most important press titles of the time supported each other, creating missionary socio-cultural journalism. The profiles of the editorial staff have been discussed in relational reconstructions, which has made it possible to point out the qualities inherent in the professional milieu while preserving personality distinctions. The kindness and respect shown mark the circle of the editors described: Józef Sadzik, Jerzy Giedroyc, Jerzy Turowicz, Zygmunt Mycielski and Barbara Toruńczyk. An important reference in testing the relational method has also become the creative experience reconstructed on the basis of correspondence between Thomas Merton and Czesław Miłosz, Józef Czapski and Zygmunt Mycielski, Józef Czapski and Janusz Marciniak, as well as Josif Brodski and Czesław Miłosz.

The publication addresses the socially important issue of cultural education in relation to the cultural heritage recorded in the literature of personal document of the 20th century. The work is interdisciplinary in nature, and the historical reconstructions undertaken, relating to broadly understood artistic creation and cultural practices, can be inspiring for today's cultural animators.

The reconstruction of the experience of cultural participation as preserved in twentieth-century personal documentary literature has become the basis for theoretical reflection on relational culture and the challenges for cultural education. In accordance with the imperative of the new humanities, the author employs the findings of the research to delineate the field of practical utility, defining cultural education, as well as pointing out the possibilities of its use in personal formation and in shaping the process of culture. The proposal presented in this study that can be implemented within the framework of cultural education is the formation of the ability to express gratitude. As the author proves, literature can play an effective role in this formation process. Undertaking research on the cultural formation of an empowered individual, in the research process we reconstruct situations that shape a creative personality capable of building a relational culture. The social utility of this type of research is to reconstruct and make available (through a scientific publication study) possible inspirations that can be undertaken as a specific practice – shaping environmental relations or possible inspirations for individuals who want (or will want in the future) to form their own subjectivity in the process of cultural education.

The traces of gratitude indicated in the title (Czesław Miłosz's term recorded in a letter to Thomas Merton) is a category that emerged in the course of the conducted reconstructions. This emotional capacity, clearly articulated in the literature of the personal document, which marks the environment of cooperating Editors and Artists described in this dissertation, can be accepted as one of the competencies that an individual acquires within the framework of specific educational practices.

Analyzing the literature of personal document, reading diaries, memoirs, correspondence, we interact with the experience of gratitude as a significant cultural testimony. When we undertake biographical research, we often indicate, and at the same time ourselves create, a community of people centered in a field of values – significant in the lives of individuals or, specific to certain groups, environments. And the articulated in the research work values, patterns of behavior can be considered valuable and worth continuing in social practice.

Spis treści

Część I

Wprowadzenie | 7

Moment osobisty – refleksje badaczki literatury
dokumentu osobistego | 7

Inspiracje biograficzne – w poszukiwaniu metodologii | 15

Metoda dialogiczna w badaniach nad kulturą relacyjną | 19

Część II

Kultura relacyjna w rekonstrukcji dialogicznej. Doświadczenie polskiego dziennikarstwa prasowego | 23

lunctim – gospodarz centrum dialogu | 23

Józef Sadzik – Jerzy Giedroyc | 37

Jerzy Turowicz – Jerzy Giedroyc | 50

Jerzy Turowicz – Zygmunt Mycielski | 61

Jerzy Giedroyc – Barbara Toruńczyk | 67

Część III

Wnioski z rekonstrukcji dialogicznych | 79

Animator kultury jako praktyk kultury relacyjnej | 79

Rekonstrukcja kultury relacyjnej jako postulat w badaniach
nad literaturą dokumentu osobistego | 83

Utrwalone relacyjności – praktyki epistolarne XX wieku | 87

Część IV

Kultura relacyjna w rekonstrukcji dialogicznej. Doświadczenie twórcze utrwalone w listach | 97

Thomas Merton – Czesław Miłosz | 97

Józef Czapski – Zygmunt Mycielski | 108

Józef Czapski – Janusz Marciniak | 124

Czesław Miłosz – Josif Brodski | 131

Część V

Postulaty z rekonstrukcji dialogicznych | 137

List – źródło do badań

i centrum oddziaływania edukacyjnego | 137

Relacyjność kultury czy kultura relacyjna? | 143

Relacyjność w kulturze

jako wyzwanie dla edukacji kulturalnej | 149

Część VI

Implikacje dla edukacji kulturalnej | 159

Wdzięczność – tkanka łączna kultury | 159

Kształtowanie zdolności do wdzięczności

jako propozycja dla edukacji kulturalnej | 165

Bibliografia | 175

Nota bibliograficzna | 191

Indeks nazw osobowych | 193

Summary | 201

Redaktor
Katarzyna Więckowska

Projekt graficzny serii, okładki, opracowanie DTP
Beata Klyta

Korekta
Marzena Marczyk

Łamanie
Ireneusz Olsza

Redaktor inicjujący
Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 28.02.2027

Copyright © 2024 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

Sprzysamy otwartej nauce. Od 1.03.2027 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

<https://orcid.org/0000-0002-0707-7532>

<https://doi.org/10.31261/PN.4189>

Sieroń, Dorota
Ślady wdzięczności – inspiracje dla edukacji
kulturalnej utrwalone w literaturze dokumentu
osobistego XX-wieku / Dorota Sieroń. – Wydanie I.
– Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego,
2024. – (Nowa Edukacja ; 4)

ISBN 978-83-226-4354-9
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4355-6
(wersja elektroniczna)
ISSN 2720-1112

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
<https://wydawnictwo.us.edu.pl>
wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa
volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Księża Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wyd. I. Ark. druk. 13,0. Ark. wyd. 10,5. Papier Munken Print White 90 g, vol. 1.5.
Złożono krojami pisma: Fira Sans, Newsreader. PN 4189. Cena 29,90 zł (w tym VAT)

Dorota Sieroń, dr hab., prof. UŚ, zajmuje się edukacją kulturalną w badaniach nad literaturą dokumentu osobistego xx wieku. Rekonstruując doświadczenia uczestnictwa w kulturze utrwalone w listach, wspomnieniach, dziennikach, badaczka poszukuje warunków, które sprzyjają rozwojowi jednostki upodmiotowionej. W założeniu perspektywa historyczna służyć ma wytyczaniu konstruktywnych rozwiązań, które mogą być inspiracją w projektowaniu edukacji kulturalnej podejmowanej zarówno przez osoby (np. w ramach tutoringu), jak i programowo przez jednostki oświatowe i instytucje kultury.

Praca Doroty Sieroń jest ciekawą propozycją badawczą, inspirowaną jako przyszły przedmiot dyskusji. Przyjęte w niej perspektywy: „kultury relacyjnej”, epistolografii, biografizmu, cieszą się dużym zainteresowaniem we współczesnej humanistyce. [...]

Podjęcie tematu takich cnót jak szacunek czy wdzięczność i zalecenie ich praktykowania wymagało od Autorki pracy naukowej o kulturze XX wieku sporej odwagi.

prof. dr hab. Magdalena Popiel

W swej nowej książce Dorota Sieroń, zarówno postępując się materiałami dobrze już znanymi, jak i odkrywając nowe, w tym tak ciekawe jak fragmenty korespondencji Jerzego Giedroycia z księdzem Józefem Sádzikiem, zawsze dąży do interpretacji w pełni samodzielnych i oryginalnych. Odczytując teksty cudze, wnikliwie przyglądając się listom czy zapisom dziennikowym, coraz bardziej skłaniając się do pełno-krwistej biografistyki, jednocześnie konfrontuje się ze swymi bohaterami – stawia im pytania z głębi własnej osobowości i doświadczeń. Nawiązuje świadomie do własnych wcześniejszych publikacji, jasno zdając sobie sprawę, że prawdziwa humanistyka to także autorefleksja, ślad „pracy nad biografią badawczą” autorki czy autora...

dr hab. Andrzej Franaszek, prof. UKEN

ISSN 2720-1112

Cena 29,90 zł (w tym VAT)

ISBN 978-83-226-4355-6

Więcej o książce

